

vineta est victivrus frlgens per sac

Standbeelden
van Erasmus in Rotterdam :
1549 – 2008

Standbeelden van Erasmus in Rotterdam : 1549 – 2008

Hier rees die groote zon, en ging te Bazel onder.
De rijksstad eer'en vier' dien heilig in zijn graf.
Dit tweede leven geeft die 't eerste leven gaf.
J. Oudaen

Het blijft in hoge mate karakteristiek, dat een paar eeuwen lang eigenlijk het enige openbare standbeeld in Nederland niet dat van een krijgsman, vorst of staatsman is geweest, noch van een dichter, maar van een geleerde.

Johan Huizinga

Stenen en houten standbeelden vóór 1622

Al in september 1549, dertien jaar na Erasmus' dood, werd ter ere van het bezoek van de erfprins (de latere Philips II) en landvoogdes Maria van Hongarije een van hout en/of papiermaché vervaardigd beeld van Erasmus opgericht. Volgens een verslag van de feestelijkheden was het beeld uitgedost als geestelijke, hield het een pen in de hand en overhandigde het zijn lofrede – na het uitspreken ervan – aan de prins.

Zich terdege bewust van de magneetwerking van Erasmus ging het stadsbestuur acht jaar later over tot het oprichten van een stenen standbeeld, dat mogelijk al in het bezit van de stad was gekomen in 1532. De vroedschap besloot een deel van de Steigergracht te overwelfen. Twee jaar later, in 1557, werd op de voltooide Grote Marktbrug **'een beelt van blauwen Arduyn-steen opgesteld, na de gedaente van Erasmus'**. Een geweldige locatie voor een grote attractie: onder de mensen, dichtbij het geboortehuis en de Laurenskerk. Reizigers uit heel Europa zetten de stad op de agenda. Zij kwamen om met eigen ogen het beeld te zien en de plaats waar 'het grote licht' ter wereld was gekomen. Het minuscule figuurtje op de stadskaat van Jan Potter uit 1566 was er tot voor kort de enige zichtbare herinnering aan.

Het eerste stenen standbeeld

Recent kwam de schets van het standbeeld aan het licht die een bezoeker aan Rotterdam, de Zwitser Johann Jakob vom Staal, op 23 september 1563 had laten maken in zijn album amicorum. De stenen geleerde houdt met beide handen een schild op, waarop in het Latijn de tekst: **Geboren te Rotterdam op 28 oktober 1467, stierf Erasmus te Basel op 12 juli 1536.**

En op het plat van de sokkel staat: **Dit standbeeld van Erasmus van Rotterdam, te zijner ere door het stadsbestuur en de inwoners van Rotterdam op de markt die in de volksmond het nieuwe marktveld heet opgericht, heb ik, liefhebber van Erasmus, Johann Jakob vom Staal, tijdens mijn rondreis door de Nederlanden, toen ik de Hollandse stad Rotterdam aandeed om diens herkomst te leren kennen, op deze wijze laten natekenen uit hoogachting voor de verdiensten van een man van zo'n groot kaliber. Op de drieëntwintigste september in het jaar 1563.**

Bovenin staat het chronogram (jaartalvers) dat Staal bij binnenkomst in de stad op de Delftse poort moet hebben aangetroffen:

CVncta est VICtVrVs fVLgens per sæCVLa erasMV's
ofwel 'Glansrijk zal Erasmus voortleven door alle eeuwen' (het jaartal is 1536).
De kleurige tekening doet vermoeden dat het beeld was beschilderd.

Inval van de Spanjaarden 1572

Nog geen tien jaar na Vom Staals bezoek, in april 1572 – de Tachtigjarige Oorlog is in volle gang – trekt het Spaanse leger Rotterdam binnen en houdt er gedurende drie maanden op een verschrikkelijke manier huis. “De straten kleurden rood van het bloed van burgers” (zoals in het vers onder de gravure staat te lezen) maar koelden ook hun woede op het Erasmusbeeld, besmeurden het met slijk en vuil, beschoten het met musketten en dumpten het van de brug over de Steigergracht het water in.

De tekening in het dagboek van Arnout van Buchel

Het stadsbestuur zorgde voor een vervangend beeld, bekend van de tekening die de Utrechenaar Arnout van Buchel in zijn *diarium* maakte in 1583. Van Buchel schreef erbij dat ter ere van Erasmus op de Grote Markt een houten beeld stond dat in de kleur van blauwe steen was geschilderd. Bovendien meldt hij dat er ‘voorheen een marmeren beeld was opgericht dat door de Spanjaarden, die Erasmus een Lutheraan noemden, vernield is en in de rivier gesmeten.’ Erasmus staat, volgens de tekening, eveneens achter een tekstschild, waarop het geboortjaar nu 1465 is. Met gespreide vingers wijst Erasmus op zijn naam, met de andere hand houdt hij een opengeslagen boek op.

Maar bij een hernieuwd bezoek aan de stad in 1596 noteerde Van Buchel: ‘Het beeld dat vroeger van steen was en door de Spaanse soldaten stuk geslagen is en daarna van hout opnieuw opgesteld werd, is nu wederom in steen op de markt te aanschouwen.’ Of dit het uit het water opgeviste beeld was, valt niet meer te achterhalen.

Een nieuw stenen beeld en wat Matthijs Bastiaens in 1615 opperde

Zeker is, dat tussen 1593 en 1596 weer een meer dan manshoog stenen beeld werd opgericht. Dit beeld is op de plattegrond van Henryck Haestens uit 1599 te onderscheiden. Duidelijk is hierop te zien dat het 'geleerde' standbeeld, op het uiterste randje van het Marktveld, een boek vasthoudt.

Als we de woorden moeten geloven van de Rotterdamse boekverkoper/uitgever Matthijs Bastiaens (die in 1615 de eerste Nederlandse vertaling van Erasmus' **Institutio principis christiani – Onderwijsinge eens christelijcken prince** uitgaf), dan zou, in het openbaar op de voornaamste plaats van de stad, het stenen beeld zijn tentoongesteld dat de 'heren van Basel' vier jaren voor de dood van de geleerde in 1532 naar de vermaarde stad Rotterdam hadden gestuurd. Het beeld dat er in 1615 stond, zou dan het in het album van Vom Staal vastgelegde beeld moeten zijn geweest. Een beschrijving van het beeld uit 1614 spreekt deze veronderstelling echter tegen. Het beeld dat de hertog van Saksen bij zijn bezoek aan Rotterdam zag, was, volgens de verslaggeving, weliswaar uit steen gehouwen en droeg, zoals op de Staaltekening, een zwarte met bont gevoerde jas, maar houdt in de rechterhand een opengeslagen boek; de beide handen rusten dus niet op het tekstschild.

Wat er met het stenen beeld gebeurde, nadat het had plaatsgemaakt voor de 'koperen Erasmus', werd jaren later pas geboekstaafd. Het meer dan manshoge beeld uit één brok steen zou zijn gebruikt voor de versteviging van het Oude Havenhoofd. Bij grote droogte, ondermeer in 1634, was de Maas ter plekke doorwaadbaar en waren 'muts en trony, hoewel met kley en slijk seer bemorst' van 'het groot uytgehoudene Beeldt' nog zichtbaar.

Nog twee beelden

Twee kleinere, zestiende-eeuwse Rotterdamse beelden moeten ook nog worden genoemd. Beide zijn ongeveer een meter hoog en maakten deel uit van een groter geheel. Een zandstenen beeldje, ongeveer 1550 te dateren, heeft mogelijk in een nis van de geboortehuisgevel gestaan.

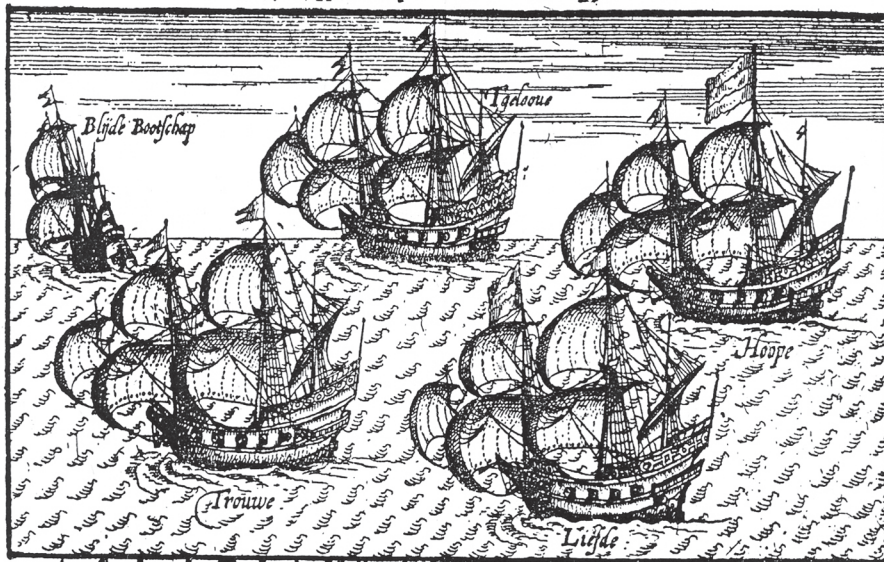

Het tweede zwierf als hekbeeld op de achtersteven van het schip *de Liefde* over de wereldzeeën. Zou dit het hekbeeld kunnen zijn waarvoor een betaling werd gedaan aan Jan Claeszoen? In het Nationaal Archief bevindt zich een rekening anno 1572 van stadssecretaris Mathijs Barck voor de uitrusting van achttien oorlogsschepen te Rotterdam met de post: **Upten XXIIIen dach in Meije betaelt Jan Claeszoen, steenhouwer, van dat hij gesneden heeft een beeld van Sinct Jacob te paerde ende het effigie van Erasmus roterodamus, dewelcke opte galeye gestelt is geweest, compt daervoren de zomme van 7 £.**

Uit de woorden 'gesteld is geweest' kan ook worden afgeleid dat deze houten beeltenis van Erasmus van de galei werd afgenomen, tijdelijk gebruikt werd als vervanging van het door de Spanjaarden vernielde beeld op de Grote Markt en vervolgens weer dienst ging doen als hekbeeld op het schip *de Liefde*.

Vijftiendloopigh verhael van tgene de vijf

Schepen (die int jaer 1598 tot Rotterdam toegeruust werden / om dooz de Straet Magellana haren handel te dypen) wedetbaren is tot den 7. September 1599. toe / op welken dagh Capiteijn Sebald de Weert, met twee schepen dooz ontweder bande Vlore verstenen werdt. Ende voorsz in wat groot gebaet ende elende hy by de vier maenden daer naer in de Straet ghelegghen heeft tot dat hy ten lesten heel rebdeloos sonder schuylt oft boot/maer een ancker behouden hebbende / dooz hooghbringhende noot weder naer hups heeft moeten keeren. meest bescheyden dooz M. Barents, Cirurgijn.

t Amsterdam, by Zacharias Heijns, inde Warmoeltraet, inde Hooft-dueghden. 9

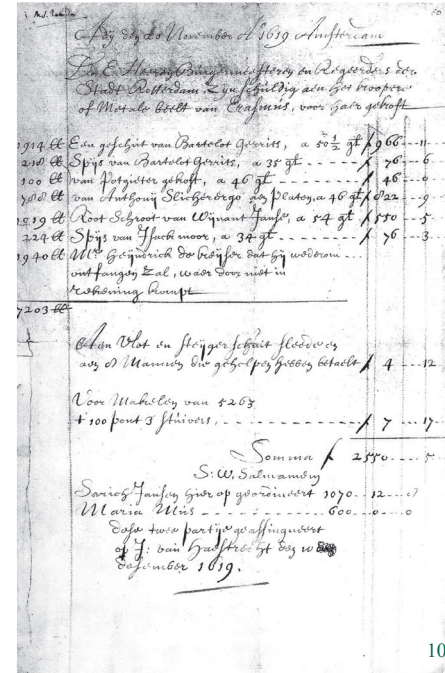
Op 27 juni 1598 vertrok een vloot van vijf Nederlandse schepen, Ghelove, Hoope, Liefde, Trouwe en Blijde Bootschap, vanuit Rotterdam richting Azië. Na een reis van bijna twee jaar bereikte het schip *de Liefde*, met nog slechts 24 man aan boord, de Japanse kust. Ruim drie eeuwen later bleek het beeld te worden vereerd als de kateka-sami – de zendeling uit het westen in de tempel van Azuma-mura. Het beeld droeg in de afgebroken linkerhand een boek, waarvan nog resten te zien zijn. Dit Erasmusbeeld staat nu in het Keizerlijke Museum van Tokio en een goede kopie van het beeld in kunsthars in het Maritiem Museum Rotterdam. Een model van het schip *de Liefde* is in de Laurenskerk opgesteld.

Plannen voor een in brons gegoten beeld: 1616-1618

Op 18 april 1616 besloot de vroedschap, op advies van Hugo de Groot die van 1613 tot 1618 stadspensionaris was, dat zij 'zullen doen gieten een statue van Erasmus van het copier 't welck ter camere van Borgemeesteren is berustende' en dat dit beeld op het Marktveld zal worden opgesteld. Dit besluit werd op zeven september 1616 hernieuwd. Maar pas op 29 augustus 1618 geven Burgemeesters van Rotterdam opdracht aan de beeldhouwer Hendrick de Keyser een voorschot van zeshonderd gulden te betalen voor het maken van 'de copere statue van Erasmo'.

Uit de rekening d.d. 20 november 1619 voor 'Burgemeesteren en Regeerders' valt op te maken, dat 7203 pond metaal voor het beeld is aangekocht. Geschut, spijs, platen, root schroot, meer spijs, onkosten voor vervoer en voor '8 mannen die geholpen hebben', zijn in rekening gebracht voor de somma van 2550-5-8 florijnen.

Voordat het beeld op zijn voetstuk stond, stroomde er nog veel water door de Maas. Van verschillende zijden kreeg de vroedschap bezwaren te horen (waarover verderop meer) waarom het beeld niet opgesteld zou mogen worden.

Hendrick de Keyser – *1565 - †1621

De opdracht voor het beeld werd dus aan de beeldhouwer/bouwmeester Hendrick de Keyser gegeven, niet de minste beeldhouwer! In 1614 bijvoorbeeld, had de Republiek hem de eervolle taak toevertrouwd het graf van Willem van Oranje in de Nieuwe Kerk te Delft te ontwerpen en uit te voeren. Bewonderaar Joost van den Vondel dichtte bij een portret van Hendrick: **Hier leeft, die leven gaf aen marmer, aen metael, Yvoor, albast en klay ... De Kayser van de kunst ...**

Het Rotterdamse stadsbestuur had al eerder contact met De Keyser gehad. De bouwmeester bezocht in november 1615 de stad in verband met werkzaamheden aan de toren van de Laurenskerk. Hij kreeg toen de opdracht om enkele modellen voor een torenopbouw te ontwerpen. In 1619 werd begonnen met de bouw in hout van een spits op de toren. De constructie heeft niet lang stand gehouden: wegens bouwvalligheid moest de spits na twintig jaar al worden afgebroken. Op de plattegrond van Balthasar Floris van Berckenrode uit 1626 zijn torenspits -- en beeld -- duidelijk voltooid te zien. Een gravure van veel later datum toont een waarschijnlijk niet uitgevoerde variant.

Hendrick de Keyser heeft de voltooiing van noch beeld noch torenspits meegemaakt. Hij overleed, 56 jaar oud, op 15 mei 1621. Zoon Pieter legde de laatste hand aan het standbeeld, nadat het was gegoten in de geschutsgieterij van Cornelis Ouderogge & Zoon in de Hoogstraat.

De grafzerk van de geelgieter Jan Cornelissen Ouderogge is nu nog te zien in de Laurenskerk in de derde kapel aan de noordzijde: wel heel dicht bij het fraai gegoten beeld dat uit de Ouderogge werkplaats kwam. De zerk is met koper ingelegd, er staat geschreven:

**HIER LEIT BEGRAVEN IAN CORNELISSEN OVDEROGGE GESCHVT
EN KLOCKGHIETER TOT ROTTERDAM STIERF DEN 29 AVGVSTVS A^o
1625.**

Rumoer rond de oprichting van het beeld 1622

Op 30 april 1622 werd het beeld op het Marktveld geplaatst op een eenvoudig maar deftig vierkant voetstuk waarop het opschrift

**ERASMUS, Natus Roterodami Octobris XXVII, Anno MCCCCLXVII,
obiit Basiliae XII Iulii, Anno MDXXXVI.**

De plaatsing van het beeld ging gepaard met veel tegenstand van de zijde van de hervormden. Een van de leden van de vroedschap, Gerard van Berckel, had ook zo zijn bedenkingen: **‘sommige Kerkelyken te Rotterdam, hadden by Request verzocht dat men het beeld of geheellyk zoude achterwegen laten of immers in zoo openbaer een plaetse in ieders oog niet stellen’.**

Maar met meerderheid van stemmen werd besloten door te gaan met het oprechten van de Statue.

De belangrijkste tegenstander was dominee Jacobus Levius die, toen het beeld nog geplaatst moest worden, Erasmus een toestander van het gevoelen der Arminianen had genoemd en in een preek, mei 1622, de regenten de mantel uitveegde om hun weigering de predikanten een behoorlijk traktement te betalen en om hun onwil een predikantsweduwe te helpen.

Levius verweet de vroedschap bovendien zich te verrijken ten koste van de armen en dure statuen op te richten voor wie libertijnen, vrijgeesten en spotters met alle religiën zijn geweest. Erasmus, de ‘libertijn en vrijgeest en spotter met alle religiën’; dat was de limit! De kerkgangers verklaarden zich solidair met hun predikant en wilden niet deelnemen aan het Avondmaal voordat de afgod was geweerd. Er werd van Erasmus een nieuwe Sant gemaakt, zijn beeld was aanstootgevend en voedde de paapse beeldendienst. In een wijd verspreid verweerschrift nam Erasmus zelf het tegen Levius op.

Hoe kan het anders: er waren ook bewonderaars van Erasmus en van het beeld, dat in ontwerp en uitvoering een huzarenstukje van vakmanschap en meesterschap genoemd mag worden. Joost van den Vondel schreef onmiddellijk een gedicht:

Op het Metalen pronck-Beeld onlangs te Rotterdam Opgerecht tot Eere vanden grooten Erasmus.

In sonnetvorm wordt het verhaal verteld van beeld en persoon in het verleden, het heden en in de toekomst. De lof van Erasmus en zijn geboortestad wordt gezongen met de climax in de slotzin:

**Die onlangs was van steen nu glinstert van metael
En so de Nijd sich steurt aen dese pracht en prael
So gietmen licht van goud den Rotterdamschen HEYLIGH.**

15

In rustiger vaarwater

Erasmus stond stevig op zijn voetstuk en bleef er, ondanks de vertogen van gereformeerde zijde, rustig staan tot 1674. Verslagen van bezoekers blijven verschijnen en het beeld wordt talloze malen in vele varianten in gravure gebracht.

Hugo de Groot, die zich immers als initiatiefnemer voor de oprichting van het beeld had opgeworpen, kon het dan ook niet nalaten om tijdens zijn (min of meer illegale) verblijf in Rotterdam eind 1631, als eerste uitstapje de grote geleerde, die hem altijd tot voorbeeld had gestrekt, een passend eresaluut te brengen. Hij preees Erasmus' hemels verstand, zijn zeldzame geleerdheid, deugd, standvastigheid en verhevenheid van geest en besluit zijn verheerlijking met **'Wees gegroet, gij Vader der Wetenschappen, Goddelijke Man, voor zoveel een mens dus genoemd kan worden ...'**

De enige tekening die waarschijnlijk een getrouwe weergave is van de opstelling van het beeld in de jaren direct na 1622, is van de hand van Jan van Goyen. Hij tekende de Grote markt met het beeld, en de Laurenskerk met torenspits. De tekening moet dus dateren van na 1622 en voor 1643. Erasmus torent hoog boven het marktgewoel uit op zijn sokkel waarop een symboliekrijke kubus is aangebracht. De hier afgebeelde kopie werd getekend door de achttiende-eeuwse verzamelaar Cornelis Ploos van Amstel.

Gedurende de zeventiende eeuw verschenen talloze uitgaven van het werk van Erasmus, zowel in vertaling als in de oorspronkelijke taal, het Latijn. Het standbeeld sierde in gravure dikwijls de titelpagina van die uitgaven, vooral om het boek voor kopers aantrekkelijker te maken.

Maar ook boeken óver Erasmus kregen het beeld als illustratie. Een aardig voorbeeld is de gravure naast de titelpagina van het werk: **Sentimens d'Erasmus de Rotterdam, conformes à ceux de l'église catholique, sur tous les points controversez**, dat in 1688 te Keulen werd gedrukt. De auteur, Jean Richard, benadrukt Erasmus' katholicisme en maakt duidelijk dat diens nalatenschap nog steeds aanleiding gaf tot twisten. De inscriptie op het voetstuk van het beeld is gewijzigd in **Nunquam ero magister erroris, neque dux tumultus** – Nimmer zal ik meester van dwaling zijn, noch leider van tumult.

Vanzelfsprekend werden er ook grappen over het beeld gemaakt, zoals het grapje bij de gratie van de hardhorendheid van de bronzen Erasmus: **'Astie de klok hoort slaan, dan slatie een blad zij om'**. De clou met opvoedingswaarde werd voor het eerst in 1661 op schrift gesteld. Een deurwaarder uit Friesland, op reis naar Engeland met vrouw en zoon, legde zijn bezoek aan het beeld in Rotterdam zo vast: **'(Wij hebben) sien staen Erasmus, hebbende op sijn rechter-hant een boeck; deselve de klock d'uren van den dagh hoorende slaen, keert 't elckens een blad in 't boeck om.'**

16

1674-1677

De verhouding tussen regenten en bevolking was in het rampjaar 1672 opnieuw nogal gespannen. Er laaide weer een felle anti Erasmus hetze op. Uit angst dat zijn beeld het bij een opstootje zou moeten ontgelden, werd het op 18 april 1674 weggehaald met een praktisch argument – het bruggewelf stond op instorten – en in de stadswerkplaats in veiligheid gebracht. Het verhaal gaat dat ondertussen met Basel, de stad waar Erasmus overleed, werd onderhandeld over de verkoop. Maar brug en fundering werden hersteld en drie jaar later werd het beeld, met een hekwerk eromheen, weer op zijn oude plaats gezet. Op de nieuwe sokkel waren in goudkleurige letters nieuwe opschriften aangebracht.

Aan de *voorzijde* in het Latijn:

DESIDERIO ERASMO
MAGNO SCIENTIARVM ATQUE LITTERATVRAE
POLITIORIS VINDICI ET INSTAVRATORI
VIRO SAECVLI SVI PRIMARIO
CIVI OMNIVM PRAESTANTISSIMO
AC NOMINIS IMMORTALITATEM SCRIPTIS
AEVITERNIS IVRE CONSECVTO
S.P.Q. ROTERODAMVS
NE QVOD TANTIS APVD SE SVOSQVE POSTEROS
VIRTVTIBVS PRAEMIVM DEESSET
STATVAM HANC EX AERE PVBLICO
ERIGENDAM CVRAVERUNT

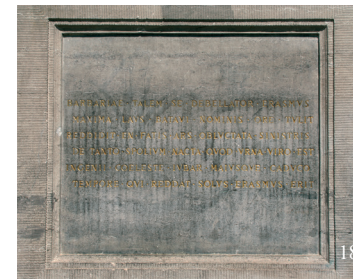
De Rotterdamse dichter Joachim Oudaen vertaalde:

Ter eeren van **DESIDERIUS ERASMUS**

Dien grooten Voorstander, en Hersteller, / Der Wetenschappen, en der
keurelijker Letterkunde, / Dien voornamen Man zijner eeuwe, / Dien boven
Allen aldervoortreffelijksten Burger; ... Heeft **DE RAAD EN'T VOLK VAN
ROTTERDAM** ... Dit staande-beeld van koper, op 's Stads kosten, / Bevolen
opgerecht te worden.

Een vers in het Latijn door Nicolaas Heinsius, die ook het hoofdopschrift schreef, was op de *linkerzijde* te lezen:

BARBARIAE TALEM SE DEBELLATOR ERASMVS
MAXIMA LAVS BATAVI NOMINIS ORE TVLIT
REDDIDIT EN FATIS ARS OBLVCTATA SINISTRIS
DE TANTO SPOLIVM NACTA QVVD VRNA VIRO EST
INGENII COELESTE IVBAR MAIVSQVE CADVCO
TEMPORE QVI REDDAT SOLVS ERASMVS ERIT

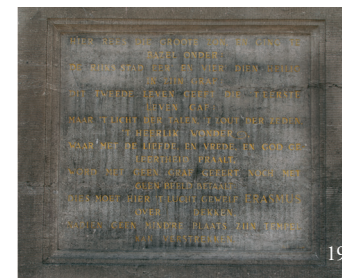

Oudaen vertaalde:

Zoo toonde Erasmus zich, en voerde, op 't neder vellen
Der woestiny, den lof van Hollands naam omhoog:
De Konst, in 't worst'len met het Noodlot, komt herstellen
Wat als een roof, het Graf dien grooten Man onttoog;
Maar 't Hemelsche Verstand was hooger op gerezen;
Die dat herstellen zouw, moest zelf Erasmus wezen.

Op de *rechterzijde* een gedicht in het Nederlands van Joachim Oudaen zelf:

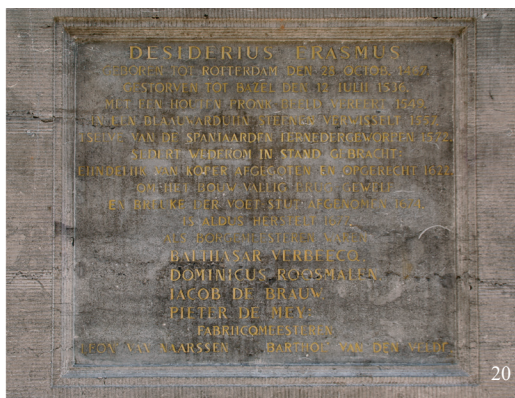
**HIER REES DIE GROOTE ZON, EN GING TE BAZEL ONDER:
DE RIIKS-STAD EER' EN VIER' DIEN HEILIG IN ZIJN GRAF;**

**DIT TWEDE LEVEN GEEFT DIE 'T EERSTE LEVEN GAF
 MAAR 'T LICHT DER TALEN, 'TZOUT DER ZEDEN, 'T HEERLIK WONDER
 WAAR MET DE LIEFDE, EN VREDE, EN GOD-GELEERTHEID PRAALT,
 WORD MET GEEN GRAF GE-EERT, NOCH MET GEEN BEELD BETAALT:
 DIES MOET HIER 'T LUCHT-GEWELF ERASMUS OVER DEKKEN,
 NADIEN GEEN MIND'RE PLAATS ZIJN TEMPEL KAN VERSTREKKEN.**

en aan de *achterzijde*:

**DESIDERIUS ERASMUS
 GEBOREN TOT ROTTERDAM DEN 28 OCTOB. 1467.
 GESTORVEN TOT BAZEL DEN 12 JULY 1536.
 MET EEN HOUTEN PRONKBEELD VEREERT 1549.
 IN EEN BLAAUWARDUIIN-STEENEN
 VERWISSELT 1557. TSELVE VAN DE SPANJAARDEN TER
 NEDERGEWORPEN 1572.
 SEDERT WEDEROM IN STAND GEBRACHT:
 EIHNDELIJK VAN KOPER AFGEGOTEN,
 EN OPGERECHT 1622. OM HET BOUW-VALLIG BRUG-GEWELF EN
 BREUKE DER VOET-STUT AFGENOMEN 1674. IS ALDUS HERSTELT 1677.
 ALS BORGEMEESTEREN WAREN
 BALTHASAR VERBEECQ,
 DOMINICUS ROOSMALEN,
 IACOB DE BRAEU
 PIETER DE MEY:
 FABRIJCQMEESTEREN
 LEON' VAN NAARSEN
 BARTHOL' VAN DEN VELDE**

20

Oudaen liet de opschriften met zijn vertalingen bij de Latijnse teksten in een feestelijk pamflet uitgeven:
 Den Grooten Rotterdammer In zijn Geboorte-stad herstelt,
 En met nieuwen Luyster verheerlijkt:
 Door ordere der Ed: Achtb: Heeren Burgemeesteren en Regeederen der Stad Rotterdam.
 Tot Rotterdam, By Isaak Naeranus, boekverkooper op 't Steyger 1677.

Op 5 maart 1677 ontvangt de vervoerder van het voetstuk 16 gulden en op 11 november van dat jaar wordt 162 gulden en 10 stuivers betaald voor 'het toestellen en vergulden van het letterwerck onder Erasmus beeld. De gouden letters op het voetstuk zijn het zekerste bewijs van de erkentelijkheid die Erasmus' medeburgers bewaren voor de verdienste van een groot man', werd door de Italiaan De Bovio in zijn reisbeschrijving genoteerd.

21

De achttiende en negentiende eeuw

Het hek dat in 1677 om de nieuwe sokkel was gezet werd vervangen door een gietijzeren hek van meer dan 2500 pond in oktober 1729. Daarna bleef het standbeeld ongemoeid, maar niet door de schooljeugd. Een historicus uit Denemarken, Ludwig Holberg, spreekt er schande van dat de opzichters van de kinderen niet kunnen verhinderen dat deze als tijdverdrijf stenen naar het beeld gooien.

In 1752 bleek dat het bruggewelf opnieuw bouwvallig was. De bronzen Erasmus werd nu, met behulp van 200 hardhouten rollen, iets naar het noorden verplaatst. De werkzaamheden aan de fundamenteën waren binnen drie weken voltooid en het beeld werd weer naar zijn vertrouwde plek verhuisd.

Het Erasmusbeeld leefde intussen mee met de politieke gebeurtenissen: het werd in de jaren 1747 en '48, zowel als in 1787 en 1795 versierd met bloemenkransen en gedichten door partijen die afwisselend de baas waren. In 1811 ontkwam het nauwelijks aan de smeltkroes: de Fransen wilden het beeld omgieten tot geschut. Dit plan werd bijtijds verijdeld, waarschijnlijk met het betalen van een flinke afkoopsom.

Aan het voetstuk vond men kort daarop dit vers:

**Hier sta ik nog gelijk voor dezen
Aandachtig in mijn boek te lezen
Maar had mij eens Napoleon
Zoals hij had gedreigd, gegoten tot kanon,
Dan had ik, hiertoe afgezonderd,
Hem zeker van zijn troon gedonderd.**

Op 15 november 1813, Napoleon had het weer een nederlaag geleden, werd Erasmus' baret met een oranjelint opgesierd waartussen dit versje was geschoven:

**Durft niemand nog oranje dragen,
Ik durf mijn ouden kop wel wagen.**

Populair was het Erasmusbeeld bij de Rotterdammers zeker. Feestelijke gelegenheden, bijvoorbeeld de herdenking van zijn 400e geboortedag in 1867, werden aangegrepen om er rijmpjes of bloemenkransen bij te hangen.

Maar om het beeld van 'Jan Rassemes' hing soms ook een kwalijke lucht. De locatie van het standbeeld werd wel beschouwd als publiek pissoir: men deed er zijn behoeften bij, of stortte markt- en groetenafval bij het hek, zoals een chroniqueur in 1844 wanhopig verzuchtte.

Vervolgens werd de directe omgeving van het beeld uitgebouwd met houten opstallen. Buitenlandse bezoekers klaagden terecht over de moeite die zij moesten doen om de sokkelopschriften te kunnen lezen. Op 24 mei 1848 komt er dan ook een notitie van de Commissie van beheer over Stadsgebouwen, enzovoort met suggesties aan B&W ter verbetering van de toestand rond het standbeeld van Erasmus. Toch werd in 1866 opnieuw geklaagd over de verwaarlozing van het standbeeld 'door het zetten van wagens en het nederwerpen van puin en vuilnis in de nabijheid ervan'.

Cedo nulli – Ik wijk voor niemand

Voor de bouw van het spoorwegviaduct over de Middensteiger werd begonnen met het afbreken van de Korenbeurs in 1870. Stenen en stellages vormden daarna de achtergrond van het standbeeld en vanaf ongeveer 1875 betekende kijken naar Erasmus ook kijken naar de vooruitgang, gesymboliseerd door het voltooide treinviaduct.

24

Toch las het standbeeld onverstoord door, en schippers bleven onder zijn rokken doorvaren. Zij kwamen onder de verlengde overkluizing van de Steigergracht tot voorbij het spoorviaduct lucht en licht tekort. In 1905 werd voor Erasmus' voeten een rooster in het brugplaveisel aangebracht, dat door een plantsoen aan het oog van marktlui en bezoekers werd onttrokken.

Het dreigend oorlogsgeweld was voor De Groene Amsterdammer aanleiding om in het herdenkingsjaar 1936 het Erasmusbeeld de Lof der Zotheid in de hand te geven en hoog boven het volksrumoer te verheffen. Op de spotprent van L.J. Jordaen houdt alles waar Erasmus tegen zou hebben geageerd: rassenhaat, politieke verdeeldheid, bewapeningswedstrijd, oorlogsverdwazing, sport 'vergoding', tarievenoorlog, de bevolking in zijn greep.

25

In het plantsoentje deed het bronzen standbeeld het devies van Erasmus 'Ik wijk voor niemand' gestand. Overeind gebleven, stond het na het bombardement op 14 mei 1940 tussen de smeulende puinhopen.

Gered door een begrafenis – eind mei 1940

Wim van den Berg, in 1940 jongste tekenaar bij de gemeentelijke dienst Kunstbescherming, vertelt: Bommen en vuur hadden Erasmus niet getroffen. Hij stond onbeschadigd in het plantsoen, omringd door ruïnes. ...Hij stond slechts aan één pin vastgenageld. ...Met een man of zes wisten we hem van zijn sokkel te tillen. Met hulp van een driepoot hezen we hem in de takels. Daar hing Nederlands oudste bronzen beeld aan de kettingen. Ruggelings legden we hem in de laadbak van een vrachtwagen en reden onopvallend naar museum Boijmans.

Op de binnenplaats werd hij aan het zicht onttrokken door er betonplaten en zandzakken overheen te leggen. Zo verborgen in een sarcofaag van beton omkleed met zandzakken overleefde het beeld de oorlogsjaren.

1945 tot heden

De Grote Markt was niet meer. Erasmus werd uit zijn graf bevrijd en kreeg op 29 juli 1945 een plaatsje op het uiteinde van de Coolsingel, voor het gebouw van de HBU. Door de misschien wat overhaaste heroprichting van het standbeeld werd per abuis de achterkant van de sokkel (met de tekst in het Nederlands) tot voorzijde gepromoveerd.

Toen in 1963 met de aanleg van de metro werd begonnen, moest het beeld weer het veld ruimen. Na een kort verblijf op zijn oude onderduikadres werd de bronzen Erasmus op 17 december 1964, op een kopie van de sokkel uit 1677, op het Grotekerkplein neergezet, dichtbij de Laurenskerk.

De tekst van het originele voetstuk is op de sokkelkopie overgenomen, alleen het geboortjaar 1467, werd in 1469 gewijzigd (dat is in 1984 weer 1467 geworden). In de nieuwe sokkel werd een loden koker geplaatst, waarin een door het college van B&W getekende oorkonde die de wederwaardigheden van het beeld sinds 1674 vermeldt. De oude sokkel werd op 23 februari 1965 overgebracht naar het Erasmiaans Gymnasium.

Onbekende onverlaten trokken het beeld omver in de nacht van 21 op 22 november 1996, waardoor het lichte beschadigingen opliep.

Met een aantal vragen aan Burgemeester en Wethouders zwengelde raadslid Manuel Kneepkens in 1997 een discussie aan over restauratie, behoud en beveiliging van het standbeeld. Ook vroeg hij zich af of het niet raadzaam was om een replica van het standbeeld op de huidige locatie te zetten en het origineel een veilig onderkomen te geven.

De vragen leidden tot het instellen van een commissie die een advies moest uitbrengen over de milieutechnische aspecten. Verder volgde de raad de commissie voor Kunstzaken, en meende volstrekt juist te hebben gehandeld door te kiezen voor reparatie en terugplaatsing van het Erasmusbeeld op het Grotekerkplein. In 1998 werd het gerestaureerde beeld weer op zijn sokkel gehesen.

En tot slot, op het huidige 'marktveld', de Binnenrotte, wist Adriaan Geuze met zijn bureau West 8 (beroemd door het bekroonde ontwerp voor de markering van de brandgrens) de herinnering aan de plaats waar de bronzen Erasmus ooit stond levend te houden. Hij ontwierp een silhouet van de Erasmuskop met boek, dat op de ankertegels voor de marktkramen werd gegraveerd. De geleerde Erasmus kwam zo – in 1996 en in veelvoud – toch op de markt terug.

Data in het kort

- 1549:** Ter gelegenheid van het bezoek van prins Philips en de landvoogdes Maria van Hongarije aan Rotterdam werd een houten beeld van Erasmus gemaakt.
- 1557:** Op de nieuw aangelegde brug over het Steiger wordt een stenen beeld geplaatst.
- 1572:** Het beeld wordt door Spaanse soldaten bestookt en in de Maas gedumpt. Er wordt een nieuw houten beeld opgericht.
- 1593:** Het houten beeld wordt vervangen door een meer dan manshoog stenen beeld.
- 1618:** Hollands bekendste bouwmeester/beeldhouwer Hendrick de Keyser krijgt de opdracht van de stad Rotterdam om een bronzen beeld te maken.
- 1622:** Het beeld wordt in brons gegoten bij de geelgieter Ouderogge in de Hoogstraat; op 30 april 1622 wordt het opgericht.
- 1674:** Het beeld wordt weggehaald uit vrees voor een opstootje waarbij Erasmus het zou moeten ontgelden.
- 1677:** Na herstel van de brugfundering wordt het beeld teruggeplaatst op een nieuwe sokkel.
- 1810:** De Fransen willen het beeld tot kanon omgieten. Dit werd verhinderd door het Rotterdamse stadsbestuur dat een flinke som geld bood om het te behouden.
- 1813:** Het beeld wordt uitgedost met een oranje lint en een echt Rotterdams bijschrift in versvorm.
- 1905:** Voor het beeld wordt een plantsoentje aangelegd.
- 1940:** Het beeld overleefde het bombardement. Het wordt uit voorzorg in een opgemetselde en met zandzakken beschermde 'sarcofaag' gelegd in de binnenhof van Museum Boijmans.
- 1945:** Het beeld wordt na de bevrijding geplaatst op de hoek tussen de Coolsingel en Blaak voor het HBU bankgebouw.
- 1963:** Het beeld moet weg vanwege de aanleg van het metronetwerk. Het wordt tijdelijk opgeslagen in Museum Boijmans van Beuningen.
- 1964:** Het beeld wordt geplaatst op het Grotekerkplein dicht bij de Laurenskerk op een kopie van de sokkel uit 1677. De oude sokkel wordt op 23 februari 1965 naar het Erasmiaans gymnasium vervoerd.
- 1996:** Het beeld wordt door onbekenden omver getrokken en loopt lichte beschadigingen op.
- 1997:** Het beeld wordt gerestaureerd en in 1998 weer op zijn sokkel gehesen.

Gebruikte literatuur

- F. Baarda, 'Bidden en gillen. Bombardement op Rotterdam, 14 mei 1940: verslag van drie ooggetuigen', *NRC Handelsblad* 10 & 11 mei 2008
- J. Becker, *Hendrick de Keyser. Standbeeld van Desiderius Erasmus in Rotterdam*, Bloemendaal 1993. Becker geeft een diepgravende analyse van het sonnet van Vondel en wijst op alle symboliek die Hendrick de Keyser in het standbeeld verwerkte, tot en met die van de kubusvormige eerste sokkel toe.
- N. van der Blom, *Erasmus en Rotterdam*, Rotterdam 1969
- A. van Buchell, *Diarium van Arend van Buchell*, uitg. door G. Brom en L.A. van Langeraad, Amsterdam 1907
- L. Elfferich, *Astie de klok hoort slaan....: een boek over Erasmus en zijn beeld*, Rotterdam 1986
- C.L. Heesakkers, 'Een afbeelding van Erasmus oudste Rotterdamse standbeeld', *Rotterdams jaarboekje 1993*, Rotterdam 1993, p. 198-206
- J. Huizinga, *Erasmus*, 10e herziene druk, Rotterdam 2001
- P. Koning, *Erasmus op de Markt*, Rotterdam 2008 (nog te verschijnen)
Mevrouw Koning analyseert in haar studie een groot aantal geïllustreerde titelpagina's van in de 17e eeuw gepubliceerde werken van Erasmus, waarop het standbeeld van Hendrick de Keyser een prominente plaats inneemt.
- J.H.W. Unger, 'De standbeelden van Desiderius Erasmus', *Rotterdamsch Jaarboekje 2*, 1890, p. 265-285
- A.W. van der Woel, *Rotterdam en Erasmus, tentoonstelling in de Archiefwinkel*, 7 nov. 1986
t/m 4 febr. 1987, Gemeentelijke Archiefdienst Rotterdam 1986

Afbeeldingen

Afkortingen:

GAR Gemeentearchief Rotterdam

UBA Universiteitsbibliotheek Amsterdam

UBU Universiteitsbibliotheek Utrecht

- Omslag** De bronzen Erasmus op zijn huidige locatie, het Grotekerkplein (anonieme foto)
- 1** Erasmus in eim Ghüs, houtsnede, Hans Holbein de Jonge, ca 1538; deze staande Erasmus diende Hendrick de Keyser als voorbeeld voor zijn Erasmusbeeld (Rijksprentenkabinet Amsterdam)
 - 2** Caerte van die vischerie van der Rotte, pen op perkament, detail, Jan Potter, 1566 (Nationaal Archief, Den Haag, Cat. nr. VTH 1094)
 - 3** Stenen Erasmusbeeld, gekleurde pentekening in het album amicorum van Johann Jakob vom Staal, 1563 (foto Max Doerfliger, Solothurn)
 - 4** Graaf Bossu valt met Spaanse troepen Rotterdam binnen, 9 april 1572, Frans Hogenberg, gravure, 1613/1615, met onderschrift van 4 regels in het Latijn. De soldaten marcheren door de poort de stad binnen, in de straten worden inwoners gedood (Rijksprentenkabinet Amsterdam)
 - 5** Houten Erasmusbeeld, gekleurde pentekening, Arnoldus Buchelius, 1583 (UBU)
 - 6** Kaart van Rotterdam, detail, Hendrick Haestens, 1599 (GAR Cat. nr. RI 13)
 - 7** Zandstenen Erasmusbeeld, 2e helft 16e eeuw (Historisch Museum Rotterdam, inv. nr. 40161, foto Han van Senus)
 - 8** Hekbeeld van het schip de Liefde, Jan Claeszoon(?), 1572(?) of 1597/98 (Keizerlijk Museum Tokio)
 - 9** De schepen Geloof, Hoop, Liefde, Trouw en Blijde boodschap varen uit, houtsnede op de titelpagina van het reisverslag door Barent Janszoon Potgieter te boek gesteld door Zacharias Heyns, Amsterdam 1600 (UBA)
 - 10** Rekening voor gekocht metaal, te betalen aan Hendrick de Keyser, 20 november 1619 (GAR)
 - 11** Kaart van Rotterdam, detail, Balthasar Florisz van Berckenrode, 1626; de torenspits zowel als het beeld van Hendrick de Keyser zijn weergegeven (GAR Cat. nr. RI 20 A)
 - 12** Gezicht op de Grote of St. Laurens kerk der stad Rotterdam, met de spits die van 1621 tot 1645 op de toren stond, L. Brasser, kopergravure, 1776; deze spits is waarschijnlijk niet uitgevoerd

- 13** De bronzen Erasmus, Hendrick de Keyser, 1622 (foto Arnoud Verhey, Rotterdam)
- 14** De bronzen Erasmus, kopergravure bij het gedicht van Vondel; Erasmus lijkt met voetstuk en al als 'Rotterdamse Heilig' ten hemel te zijn opgenomen, zonder jaar, zonder plaats (Herkomst onbekend)
- 15** De bronzen Erasmus op de Grote Markt, pentekening, penseel, krijt, C. Ploos van Amstel naar Jan van Goyen; de oorspronkelijke tekening werd gemaakt in de periode dat de spits op de toren van de Laurenskerk stond, 1522-1543 (GAR Cat. nr. 1978-3113)
- 16** Variant van de bronzen Erasmus, in een boek van Jean Richard over Erasmus, Keulen 1688 (Bibliotheek Rotterdam)
- 17 t/m 20** Voor-, links-, rechts- en achterkant van het huidige voetstuk (foto's Jan Klerks, Rotterdam)
- 21** De bronzen Erasmus, pentekening, H. van der Aa (Cat. nr. 1975-1451)
- 22** De Grote Markt met het standbeeld en groentevrouwen, olieverf op paneel, F.L. van Gulik, ca. 1870 (Historisch Museum Rotterdam, inv. nr. 10870, foto Han van Senus)
- 23** De bronzen Erasmus, foto, 1866/70 (GAR Cat. nr. XXVI 7.00.01)
- 24** De bronzen Erasmus, met het spoorwegviaduct op de achtergrond (GAR Cat. nr. IV 70-6)
- 25** Erasmus verheven boven opstandige bevolking, spotprent, L.J. Jordaan, De Groene Amsterdammer, 27 juni 1936
- 26** De bronzen Erasmus te midden van ruïnes, mei 1940, anonieme foto (GAR Cat. nr. XXXIII 208)
- 27** De bronzen Erasmus verborgen in een sarcofaag van beton omkleed met zandzakken, 1940, foto J. van Rhijn (GAR Cat. nr. 1977-3440)
- 28** De bronzen Erasmus in zijn geopende graf, juli 1945 (foto E.A. Hof fotopersbureau)
- 29** De bronzen Erasmus opgesteld voor de HBU, 1945, foto E.A. Hof fotopersbureau (GAR Cat. nr. XXVI 17.00.01)
- 30** De bronzen Erasmus op zijn neus gevallen, 22-11-1996, foto L. Verlinde (GAR Cat. nr. 2000-988)
- 31** Ankertegel op de Binnenrotte, Adriaan Geuze, Bureau West8, 1990/1996 (foto Jan Klerks, Rotterdam)

Colofon

Deze brochure is uitgegeven door de Stichting Erasmushuis Rotterdam ter gelegenheid van de Derde Nacht van Erasmus op 11 juli 2008.

Samenstelling: Lucy Schlüter, bestuurslid van de Stichting Erasmushuis Rotterdam

Vormgeving: Hum Hofman, Uit de kunst, Rotterdam

Drukwerk: Gramo, Rotterdam

Oplage: 500 exemplaren

Rotterdam, juli 2008

ISBN nr. : 978-90-812142-2-3

Het bestuur van de Stichting Erasmushuis Rotterdam is verheugd de brochure ter gelegenheid van de Derde Nacht van Erasmus te kunnen presenteren. Het Stichtingsbestuur is de samensteller ervan zeer erkentelijk. Dank gaat uit naar het Gemeentearchief Rotterdam dat een aantal afbeeldingen ter beschikking stelde.

De brochure is ook op het internet raadpleegbaar.

© Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd zonder toestemming van de copyrighthouder.

Stichting Erasmushuis Rotterdam

De Stichting Erasmushuis Rotterdam streeft ernaar Erasmus een duidelijke en voor iedere Rotterdammer herkenbare plaats te geven in de beleving en, ook voor de bezoekers, in het stadsbeeld van Rotterdam. Dit wordt bevorderd door het uitdragen van het gedachtegoed van Erasmus bij de Rotterdamse samenleving en daarbuiten.

De stichting organiseert hiertoe onder meer jaarlijks een drietal evenementen:

1 april: **Dag van de Lof der Zotheid**

11 juli: **Nacht van Erasmus. Herdenking van Erasmus' sterfdag in 1536**

27 oktober: **Dag van Erasmus. Herdenking van Erasmus' geboortedag in 1466**

De stichting bevordert tevens dat Rotterdam als geboortestad van Erasmus in de nabijheid van de Laurenskerk en het Erasmusbeeld een Erasmushuis krijgt, dat onder andere als publiekscentrum zal functioneren.

Stichting Erasmushuis Rotterdam

Grotekerkplein 5

3011 GC Rotterdam

telefoon: 010 201 4545

e-mail: stichting@erasmushuisrotterdam.nl

internet: www.erasmushuisrotterdam.nl

Voor donaties:

HBU 451.222.628

